

собі два компоненти: пізнавальний (загальні розумові здібності) і мотиваційний. Критерієм прояву творчості є характер виконання розумових завдань [2].

Відомо, що психологічною основою творчої діяльності є уява – психічний процес, що полягає в створенні образів предметів і ситуацій, заснованих на результатах їх сприйняття і осмислення. Значимі показники в розвитку уяви – опора на наочність, використання минулого досвіду, наявність особливої внутрішньої позиції, що дозволяє, не пристосовуючись до ситуації, підкоряти її собі, опанувати змістовними її особливостями[3].

Показником творчого розвитку особистості є творча обдарованість або креативність. Творчі здібності в психологічних дослідженнях – це комплекс інтелектуальних і особистісних особливостей індивіда, що сприяють самостійному висуванню проблем, генеруванню великої кількості оригінальних ідей і нешаблонному їх рішенню [3].

Творчі здібності – динамічний процес формування особистості, спрямований на розширення спектру здібностей та особистісних якостей, які проявляються і збагачуються у практиці різних видів конструктивної діяльності, результати її характеризуються новизною та оригінальністю.

Сутність творчих здібностей розкривається через єдність суб'єктивного і об'єктивного, раціонального та емоційного, індивідуального і колективного, біологічного і соціального, традиційного та інноваційного, теоретичного та емпіричного, інтуїтивного і свідомого, продуктивного і репродуктивного, предметного і метапредметного, конкретного і абстрактного.

Теоретичний аналіз наукових праць (О. Матюшкін, В. Моляко, О. Кульчицька,) дозволив зробити висновок про необхідність використання різних форм реалізації творчого потенціалу дитини молодшого шкільного віку.

Створюючи сприятливі умови для творчого розвитку дітей, педагоги повинні враховувати індивідуальні і вікові відмінності дітей, своєрідність здібностей кожної дитини, її особистісних якостей, що дозволяє більш ефективно здійснювати навчально-виховний процес від дошкільної до шкільної ланки як неперервний (О. Кононко). Дослідження не вичерпує багатогранності теоретичних і практичних аспектів розвитку творчих здібностей особистості. Перспективними є вивчення: особливостей формування творчої особистості на різних етапах онтогенезу (у дошкільному, підлітковому та юнацькому віці); питання професійної підготовки педагогів дошкільних, позашкільних та загальноосвітніх навчальних закладів до забезпечення психолого-педагогічної підтримки творчих вихованців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біла І. М. Психологія дитячої творчості / І. М. Біла. – К.: Фенікс, 2014. – 137 с.
2. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей / Д. Б. Богоявленская. – М.: «Академия», 2002. – 320 с.
3. Божович Л. И. Проблемы формирования личности / Л. И. Божович. – М.: МОДЭК, 2001. – 349 с.
4. Выготский Л. С. Психология развития ребенка / Л. С. Выготский. – М.: Смысл, 2005. – 512 с.
5. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
6. Лихвар В. Д. Розвиток художньо-творчого потенціалу молодших школярів у процесі образотворчої діяльності: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Херсон. держ. ун-т. – Херсон, 2003. – 24 с.
7. Мартинюк І. О. Творчий потенціал і самореалізація особистості // Психологія і педагогіка життєтворчості. – К., 1996. – 792 с.
8. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості // Обдарована дитина. – 2004. – № 6. – С. 2-9
9. Николаева Е. И. Психология детского творчества / Е. И. Николаева. – СПб.: Речь, 2010. – 240 с.

Крамар Н.

Науковий керівник – доц. Адамська З. М.

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЛІДЕРСТВО» У ПСИХОЛОГІЇ

Будь які зміни в суспільстві вимагають переосмислення поглядів в інших сферах. Сучасне суспільство вимагає від людини не лише теоретичних знань, а й високої особистісної

активності, здатності бути лідером, вміння, за необхідності, самостійно приймати рішення і брати відповідальність на себе.

Дослідженням феномену лідерства займалися як зарубіжні (Р. Бейлз, Р. Блейк, Е. Богардус, М. Вебер, Ф. Гальтон, В. Дженкінс, Е. Еванс, Л. Картер, Г. Келлі, Р. Крюгер, Р. Лайкерт, Г. Лебон, К. Левін, Дж. Марч, Р. Ч. Міллс, У. Мітчел, Дж. Моутон, Т. Ньюком, Г. Саймон, Ф. Селзнік, Ф. Слейтер, Р. Стогділл, Р. Танненбаум, Г. Тард, Дж. Тібо, Е. Трельч, Е. Хартлі, Д. Хоманс, С. Шатлі, У. Шмідт.), так і вітчизняні (І. Д. Бех, О. І. Власова, І. П. Волкова, Є. Дубовський, Н. С. Жеребова, П. Л. Загоровський, А. С. Залужний, Р. Л. Кричевський, С. О. Лозинський, В. О. Татенко, Л. Й. Уманський та ін.). Однак серед численних підходів у психології ще до сьогодні немає чіткого визначення феномену лідерства. Тому, метою нашої статті став теоретичний аналіз основних підходів до визначення поняття «лідерство» у зарубіжній та вітчизняній соціальній психології.

До найпоширеніших теорій лідерства належать: «Теорія великих людей», «Теорія загальних рис лідерства», «Ситуативна теорія», «Особистісно-ситуативна теорія», «Гуманістичні теорії», «Поведінкова теорія», «Теорія управління», «Синтетична теорія», «Мотиваційна теорія», «Біхевіористська (мотиваційна) теорія», «Трансакційна теорія» тощо. Авторами першої теоретичної бази для дослідження феномену «лідерства» у зарубіжній психології вважають Г. Тарда і Г. Лебона. Так, на думку Г. Тарда, в основі закону соціального розвитку лежить розуміння того, що успіхи людства залежать лише від великих людей. Всі інші – їхні послідовники. Вчений називає послідовників «юрбою», яка не вміє міркувати, проявляє себе в рабському відношенні. Першочергове завдання лідера – керувати цією відсталою «юрбою» [1]. Г. Лебон дещо по іншому трактує поняття «юрба» та «лідер». Вчений переконаний, що саме лідер повинен враховувати потреби «юрби» і їй підкорятися, саме «юрба» визначає свого лідера і в будь який час може його змінити і «піти за тим, хто пообіцяє нову ілюзію» [1].

Продовженням цих ідей можна вважати «Теорію визначальної ролі послідовника» та «Партисипативні теорії лідерства». Зокрема, «Теорія визначальної ролі послідовника» робить акцент на прикладі для наслідування лідерів послідовниками. Лідер, який буквально «веде за собою», повинен вражати членів групи та змусити їх діяти так, як, на його думку, необхідно. Ця теорія є популярною і в наш час. Яскравим прикладом є політична арена, на якій політики використовують даний метод для впливу на своїх підопічних [2].

Термін «партисипативний» в буквальному значенні означає «демократичний», тобто, згідно з «Партисипативними теоріями лідерства» влада надається народові. Отож даний принцип дозволяє лідеру не тільки керувати колективом, а й враховувати його думку, усі справи виконувати разом і до мети йти спільними зусиллями. Проте, рішення щодо залучення підлеглих приймає сам лідер. Створити список рис, які б найбільш характерні були б для успішного лідера намагалися багато вчених та науковців. Згідно теорії «Великих людей» (Т. Карлайл), для того щоб стати лідером, потрібно народитись із певним набором рис, які згодом проявляться. Яскравим підтвердженням основних ідей цієї теорії може бути, для прикладу, Авраам Лінкольн чи Юлій Цезар [8].

«Теорія загальних рис лідерства» («теорія лідерських рис» чи «харизматична теорія») бере початок у 20-40-х роках ХХ століття. Науковці, які підтримують цю теорію, схилиються до думки, що риси, «які сприяють майбутньому лідерству», є вродженими, даними від природи. Проте, для даної теорії є характерною одна ознака – якщо у двох потенційних лідерів з народження є приблизно однаковий набір лідерських якостей, в майбутньому все може бути дуже по різному [8]. Виникнення даної теорії та її різновидів пов'язують із англійським психологом Ф. Гальтоном, який трактував лідерство в поєднанні із спадковістю. Досліджувалися родини царських династій різних націй, було проведено аналіз шлюбів між правителями і встановлено, що існують спадкові риси лідерства та риси, не притаманні послідовникам. Проте чітко встановити лідерські риси не вдалося [1].

М. Вебер та Е. Трельч у своїх концепціях, для позначення лідерських якостей використовували термін «харизма» (від грец. – «милість», «благодать»). Звідси походить друга назва «теорії людських рис» – «харизматична теорія» [2].

Спадкові лідерські якості в мікросередовищі вивчали також Е. Богардус, А. Смітт, Р. Крюгер та ін. [1]. Зокрема, Е. Богардус вважав, що лідерськими рисами є: «розум, емпатія,

почуття гумору, бажання визнання, емпатія, здатність передбачати, привертати до себе увагу, допитливість, самоконтроль, твердість характеру тощо» [7, с. 415]. Майже 79 характеристик успішного лідера виділив у 1940 р. К. Берд: мислення, сила волі, ораторські здібності тощо [1]. Р. Стогділл розробив цікаву систему, в якій виділив більше 40 лідерських якостей, які попередньо розділив на 5 груп: фізіологічні дані, соціальне походження, соціальні характеристики, особистісні характеристики, інтелектуальні здібності. Так, упевненість, ентузіазм, пристосованість, соціально-адміністративні здібності, популярність, тактовність дослідних відніс до особистісних характеристик [5].

Найбільшим прорахунком «теорії людських рис» стало неврахування того, що не всі лідерські риси є вродженими. Дослідники опустили той факт, що саме ситуація формує лідерські якості, які необхідні в тому чи іншому середовищі за певних умов [1].

Наступним етапом формування теорій лідерства стала «ситуативна теорія» Р. Стогділла, суть якої полягає в тому, що певні риси, притаманні тій чи іншій людині, за певних ситуацій стають вихідними. Тобто, в групі людей, які поєднані спільними інтересами та мають кінцеву мету, за певної ситуації, риси, які притаманні лише одній особі з групи і провокують її до рішучих дій, тим самим роблять її лідером. Риси, які притаманні іншим членам групи, в даній ситуації, роблять її не лідером, а навпаки послідовником дій. Кожна окремо ситуація може утвердити іншого лідера [4].

Е. Хартлі висунув таку думку стосовно ситуативного лідерства: 1) не завжди лідер за сприяння певних умов буде лідером в інших умовах; 2) група сприймає ситуативного лідера як «повноцінного» лідера; 3) неофіційний статус ситуативного лідера створює для нього певний авторитет, який сприяє обранню його лідером за іншої умови; 4) особа із мотивацією до лідерства (за певної умови) має більше шансів бути лідером, ніж та, яка без неї [1].

Оскільки «теорія загальних рис лідерства» та «ситуативна теорія» були не досконалими, виникла «Особистісно-ситуативна теорія» (Г. Герт, Р. Ч. Міллс, Р. Стогділл і С. Шатлі). У 1948 році Г. Герт, Р. Ч. Міллс запропонували чотири важливих особливості, на які потрібно опиратися при вивченні лідерства, а саме: 1) загальнолюдські характеристики та мотивація; 2) уявлення про лідера в підсвідомості його послідовників; 3) характеристика ролі лідера; 4) умови, в яких перебуває лідер та його послідовники.

У 1950-тих роках Р. Стогділл і С. Шатлі запропонували концепцію взаємодії, згідно з якою лідерство визначається не як риса окремої особистості, а як стосунки між людьми загалом [6]. Так, «Комплексна (реляційна) теорія» базується на тому, що лише за поєднання ситуації та якостей особистості лідерство буде мати успішність. Можна зробити висновок, що лідерство формується трьома чинниками: індивідуальними характеристиками, ситуацією та групою послідовників [5].

Новою умовою існування лідера в колективі стало його вміння задовольнити потреби групи. Першими, хто намагався втілити особистісні потреби членів групи, а також інтереси групи в цілому були представники «Теорії очікування та взаємодії», «Лідерство як функція групи» (Г. Хоманс), «Гуманістичної теорії лідерства» (Р. Блейк, Дж. Макгрегор та ін.), які велику увагу приділили «реалізації особистісного потенціалу послідовника» [8].

Кінець XIX – початок XX століття відомий «Поведінковою теорією лідерства», яка зосереджується на манері поведінки лідера (сприйняття та оцінка його з боку послідовників). Дослідження стосувалися внутрішньої згуртованості та індивідуального задоволення членів групи їхнім керівником (Р. Блейк, Р. Лайкерт, Дж. Моутон, Р. Танненбаум, Дж. Форд, У. Шмідт та ін.). В другій половині XX століття теорія мала назву «Атрибутна теорія» (Д. Джиойя, Х. Сімз, П. Сьюдфельд, П. Тетлок, Ф. Фідлер та ін.).

Згідно з «Теорією управління» (Р. Бейлз, Е. Богардус, Т. Ньюк, Л. Картер, Ф. Слейтер, Р. Стогділл, Д. Хоманс та ін.), група обирає лідером того, хто зробить більший внесок для самої групи. Зокрема, Р. Бейлз та Ф. Слейтер виокремили такі напрямки: сфера інструментальної активності і сфера емоційної активності групи. Це стало поштовхом для виділення основних лідерських ролей: «інструментальний» чи «діловий» та «експресивний» чи «емоційний лідер» [1].

Дещо інший підхід з'являється в 60-тих роках XX століття, згідно з яким лідерство розуміють як процес, що виникає під дією культурних та групових факторів – «Синтетична теорія лідерства» (Б. Басс, Дж. Джуліан, З. Холландер). Зокрема, Б. Басс запропонував такі

основні показники лідерства: мета групи, особистість лідера, фактори зміни поведінки групи. В свою чергу Дж. Джуліан та З. Холландер акцентують увагу на взаєминах лідера та послідовників і зазначають вагу внеску лідера в групу. Чим більша віддача лідера групі, тим більша повага і шана послідовників та вищий авторитет лідера [1].

Основоположниками «Мотиваційної теорії лідерства» вважають У. Мітчела, Е. Еванса та ін. В основі цього підходу лежить дослідження А. Маслоу та Р. Хауса, які вважають, що основним завданням лідера є вплив на мотивацію послідовників та на задоволення, яке вони відчують під час роботи [1]. «Біхевіористські теорії лідерства» є протилежністю до уже перерахованих, оскільки вони вказують на те, що лідерських рис можна набути за допомогою спостережень та навчінь. Іншими словами, за цією теорією, успішним лідером можна стати за рахунок практики та вправління [8].

«Транзакційні теорії лідерства» або «Теорію обміну» називають ще «теоріями управління» (Г. Келлі, Дж. Марч, Г. Саймон, Дж. Тібо, Дж. Хоманс та ін.), які найбільшого поширення набули у робочих колективах та мають характер «нагород та покарань»: працівник, який добре працює, отримує премію («нагорода»), працівник, який допускається помилок та є менш активним у роботі, отримує догану («покарання») [8].

Дж. М. Бернс в рамках «Операційної концепції лідерства» виокремлює два типи лідерів «лідер, що регулює», та «лідер що трансформує». Під «лідером, що регулює» розуміють особистість, яка прикладає мінімум креативності до функціонування групи в цілому. В той час, коли «лідер що трансформує» використовує творчу зміну групи та його членів [1].

Зміни у підходах до визначення лідерства відбуваються у 80-90-тих роках ХХ століття, коли основна увага зосереджується на поєднанні індивідуальної та суспільної системи, на поєднанні індивідуальних та групових переконань (С. Кучмарський і Т. Кучмарський, Г. Фейрхольм, К. Ходжкінсон).

У країнах колишнього СРСР вивчення феномену лідерства мало складних характер. Першими дослідниками феномену лідерства були С. О. Лозинський, А. С. Залужний, П. Л. Загоровський та ін., які вивчали, в основному, дитячі групи та колективи. Згодом були опубліковані праці Г. К. Ашина, І. П. Волкова, Н. С. Жеребової, Р. Л. Кричевського, Б. Д. Паригіна, Л. Й. Уманського та ін.

Сьогодні дослідження феномену лідерства у психології виходить за рамки свого першого трактування, набуваючи більш широкого та змістовного характеру. Серед дослідників-сучасників можна виділити О. І. Власову, С. А. Калашнік, А. В. Коберу, А. Б. Коваленко, В. Є. Михайличенко, О. Г. Романовського, О. С. Пономарьова, Н. В. Підбуцьку, Г. В. Попову, В. О. Татенка та ін. Так, О. Г. Романовський та В. Є. Михайличенко визначають лідерство як «здатність впливати на інших людей у напрямку досягнення визначеної мети» [6, с. 514]. А. В. Кобера визначає лідерство як соціально детермінований процес організації малої групи й управління нею, який сприяє ефективному досягненню групових цілей в оптимальні строки [3].

Таким чином, здійснений нами теоретичний аналіз дає підстави зробити висновок про те, що визначення понять «лідер» і «лідерство» у працях вітчизняних і зарубіжних науковців має різнобічний характер. Узагальнивши різні підходи, у нашому дослідженні ми будемо послуговуватися таким визначенням: лідер – це член групи, наділений певними особистісними якостями, які допомагають йому досягати успіху у всіх сферах життя, впевнено йти до мети, яка цікава його команді та ефективно комунікувати з оточенням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алфімов Д. В. Структура лідерських якостей особистості школяра / Д. В. Алфімов // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2010. – № 6 (41). – С. 35–44.
2. Ашин Г. К. Проблема лідерства в современной зарубежной эмпирической социологии / Г. К. Ашин // Вопросы философии. – 1968. – № 5. – С. 161–168.
3. Кобера А. В. Організаційно-психологічні детермінанти лідерства в органах внутрішніх справ України: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06. Київ, 2008. 16 с.
4. Кочубей Т. Сучасні теорії лідерства: теоретичний аспект / Т. Кочубей, А. Семенов // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2012. – № 40. – С. 176–184.– Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2012_40_28
5. Логунова М. М. Соціально-психологічні аспекти управлінської діяльності / Логунова М. М. – К. : Вид-во, 2006. – 256 с.

6. Романовський О. Г. Філософія досягнення успіху. Психологічний аспект: підручник / О. Г. Романовський, В. Є. Михайличенко. – Харків: НТУ «ХПІ», 2007. – 592 с.
7. Bogardus E. S. Mental Leadership / Emory Stephan Bogardus // Chapter 35 in Fundamentals of Social Psychology. – New York : Century, 1924. – P. 409–417.
8. Kleinman P. Psych 101: Psychology Facts, Basics, Statistics, Tests, and More. – Avon, Massachusetts: Adams Media, a division of F+W Media, Inc., 2012. – 288 p.

Крамарук М. І.

Науковий керівник – доц. Чайковська Г. Б.

ПЕДАГОГІКА ПАРТНЕРСТВА ЯК ЗАСІБ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У сучасній українській школі освітнє еколого-розвивальне середовище розглядається з позиції комунікативно-орієнтованої моделі, провідною формою якої є співробітництво, що отримало назву педагогіки партнерства. Партнерство у цьому аспекті означає створення неподільного виховного середовища, коли педагоги, батьки та громадськість усвідомлюють всю відповідальність за екологічне виховання та навчання дітей.

У концепції «Нова українська школа» серед ключових компетентностей учнів виокремлено екологічну, оскільки взаємодія людей з природою є актуальною проблемою сьогодення, а формування екологічної культури населення – потребою сучасного суспільства. Екологічні проблеми у наш час мають глобальний характер і є не менш загрозливими для людей ніж економічні й політичні кризи [3]. Відповідно, екологічне виховання учнів початкової школи має за мету формувати первинні уявлення дітей про характер взаємодії людини з природою, усвідомлення місця людини в природі, формувати основи екологічного світогляду. Уважаємо, що педагогіка партнерства містить великий потенціал щодо формування у дітей основ екологічного природокористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадливого використання природних ресурсів, розуміння важливості збереження природи для сталого розвитку суспільства.

Актуальність проблеми дослідження засвідчує чималий доробок наукових праць із зазначеної проблематики (С. Лисенкова, В. Шаталов, І. Волков, В. Караковський, М. Щетинін, Є. Ільїн, Ш. Амонашвілі, М. Гузик). О. Барабаш вважає, що співпраця є найбільш ефективним способом взаємодії суб'єктів освітнього процесу, провідною ідеєю, на якій ґрунтується діяльність Нової української школи, необхідною умовою формування предметних і життєвих компетентностей учнів [1, с. 3]. На думку О. Сесик та А. Бугайчук педагогіка партнерства є ключовим компонентом Нової української школи, а основними принципами педагогіки партнерства є повага до особистості, доброзичливість і приязне ставлення, довіра у взаєминах, розподілене лідерство [2, с. 4]. Вважаємо, що зазначені принципи сприятимуть створенню якісної та ефективної освіти, з урахуванням новітніх вимог до навчального процесу, особистості та колективу.

О.Сесик зазначає, що в основі педагогіки партнерства є спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками; учні, батьки та вчителі, об'єднані спільною метою та прагненнями, є добровільними й зацікавленими співниками, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат; школа має ініціювати нову, глибшу залученість родини до побудови освітньої траєкторії дитини; одностороння авторитарна комунікація «вчитель – учень» поступається місцем діалогу і багатосторонній комунікації між учнями, учителями та батьками [6, с. 7].

Важливість та актуальність досліджуваної проблеми є незаперечною, однак на сучасному етапі розвитку науки та освіти необхідні додаткові дослідження основ інтеграції педагогіки партнерства в систему безперервної екологічної освіти з метою формування екологічної культури особистості з раннього дитинства.

Метою статті є дослідження педагогічних умов реалізації принципів педагогіки партнерства в екологічному вихованні дітей молодшого шкільного віку.

Аналіз наукової літератури дозволив нам визначити педагогічні умови екологічної освіти молодших школярів засобами педагогіки партнерства, а саме: формування довірливих